

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE DİYARBAKIR'DA SOSYAL HAYAT

Emine PANCAR* -Aydın ÖĞRENDİK

Özet

Bu çalışmada, Diyarbakır'da 1950-1960 yılları arasındaki gelişmeler incelenmiştir. Makalenin ilk bölümünde belediyeçilik ve kent hizmetleri irdelenmiştir. Bu hizmetler kapsamında Diyarbakır Belediyesi'nin yaptığı çalışmalar, emniyet hizmetleri, PTT, elektrik ve iletişim alanındaki gelişmeler araştırılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde sosyal ve eğitim faaliyetleri başlığı altında yardım kuruluşları ve derneklerin faaliyetleri, meslek örgütlerinin çalışmaları, sanat enstitüleri ve eğitici kursların işleyişleri incelenmiştir. Makalenin son bölümü olan kültür ve sanat faaliyetleri başlığı altında ise Diyarbakır'daki sinema, tiyatro, sergi gibi sanatsal etkinlikler hakkında bilgi verilmiş, milli ve matem günlerinin Diyarbakır'da nasıl yankı bulduğu, halkın eğlence kültürüne hangi etkinliklerin katkı yaptığı ve son olarak Diyarbakır'da spor faaliyetlerinin durumu ile ilgili konular incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır, Demokrat Parti, Yerel Basın.

SOCIAL LIFE IN DIYARBAKIR DURING DEMOCRATIC PARTY PERIOD

Abstract

In this study, social developments between the years of 1950 and 1960 in Diyarbakir were analyzed. In the first section of article, municipality works and municipal services were examined. Within the scope of these services, works carried out by Diyarbakir Municipality, developments in the fields of security services, PTT, electricity and communication were researched. In the second section of study, under the head of social and education/training activities, the activities carried out by charitable foundations and associations, works conducted by trade bodies and the operations of art institute and educational courses were analyzed. As for under the head of cultural and art activities, which is constituting the last section of article, information about art activities such as cinema, theatre, exhibition and etc. in Diyarbakir were given, how nationally important days and national mourning days create an impression in Diyarbakir; which activities are contributing to the entertainment culture of community and lastly issues related to the general situation of sportive activities in Diyarbakir were analyzed.

Key Words: Diyarbakir, Democrat Party, Local Press.

Giriş

Diyarbakır, kadimden beri tarihi ve kentsel yapısıyla Anadolu'nun önemli merkezlerinden biri olmuştur. (Eroğlu,1984:7). Diyarbakır, bulunduğu coğrafi konum itibariyle hem Mezopotamya hem de Anadolu'da hüküm sürmüş büyük uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Farklı medeniyetler egemenliği altına aldıkları Diyarbakır'ı istila etmek ve yıkmaktan ziyade imar ve gelişmesine katkı sağlamışlardır. Bundan dolayı Diyarbakır'daki ilk uygarlık olan Hurri-Mitanilerden Asurlara, Romalılardan Osmanlı Devleti'ne kadar her devlet ve imparatorluk kentte kendi izlerini bırakmıştır. (Şimşek,2006:24-25). Tarihte 33 ayrı medeniyetin hüküm sürdüğü, üç semavi dinin mensubunun bulunduğu ve birçok farklı toplulukların uzun süre bir arada yaşadığı bir kent olan Diyarbakır'ın uzun tarihinden gelen bu birikim halkın yaşayış biçimine, kültürüne, sanatsal etkinliklerine ve mimarisine yansımıştır.

* Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Tarihi gelenekten gelen bu zenginlik her dönemde olduğu gibi Cumhuriyet tarihinde de varlığını korumuş, geçmişte olduğu gibi Cumhuriyet'ten sonra da önemli bir merkez olmaya devam etmiştir. Bu merkezi hüviyete sahip olan Diyarbakır, siyasi, sosyal ve kültürel anlamda önemli gelişmelerin yaşandığı bir kent olmuştur. Tek parti döneminde nispi bir hareketlilik yaşanmış olsa da özellikle Demokrat Parti döneminde farklı düşüncelere sahip (CHP, MP, CMP, HP gibi) partiler siyaset yapabilme imkânı bulmuş, sivil toplum örgütleri faaliyetlerini rahatça icra edebilmiş (Milliyetçiler Derneği gibi), farklı ideolojik düşünceye sahip (Sesleniş, Ümmid vb.) birçok yerel gazete ve dergi neşredilebilmiştir. Siyasi anlamda daha demokratik olan böyle bir ortamda sosyal ve kültürel faaliyetler daha rahat işleyebilmiştir. Bundan dolayı, Demokrat Parti döneminde Diyarbakır'da hem siyasi hem de sosyal açıdan gelişime açık bir dönemin yaşandığını söylemek mümkündür.

A. Belediyecilik ve Kent Hizmetleri

1. Belediye Hizmetleri

İnsanların yeme, içme, barınma ve benzeri ihtiyaçları olduğu gibi sosyal bir varlık olmalarının bir gereği olarak toplumsal ihtiyaçları da vardır. Birlikte yaşam alanı içinde yerine getirilmesi gereken savunma, yol, su, elektrik gibi ihtiyaçlar piyasada belli bir fiyat karşılığı alınabilen mal ve hizmet gurubu içinde yer almazlar. Tek tek kişisel talep ve isteklere bakılmaksızın toplum için genel fayda ve ihtiyaç olduğu yetkili siyasi organlarca kararlaştırılan hizmetler, kamu hizmetleri olarak adlandırılır. Devletin sunmuş olduğu kamu hizmetlerini tek başına merkezi idarenin yerine getirememesi yerinden yönetim kuruluşlarının kurulmasını zorunlu kılmıştır. Toplumun içinde yaşamını sürdürdüğü sosyal ve ekonomik yapı yerel yönetim kuruluşlarının hizmet alanının büyümesine neden olmuştur. Park, bahçe, meydan, yol, köprü gibi düzenlemeler yerel yönetim kuruluşlarının ilk akla gelen hizmetleridir. Ekonomik ve toplumsal yaşamda gelişen olaylar, ulaşım ile ilgili trafik düzenlemesi, yolların bakım ve onarımı, şehir içi ulaşım hizmetleri, bölgesel eğitim faaliyetleri, yaşlı ve kimsesizlere yardım, yerleşim ve konut ile ilgili sorunlara çözüm bulunması, yerel asayişin korunması, temizlik, su ve benzeri ihtiyaçların karşılanması yerel yönetim kuruluşlarının hizmet alanı içine girmiştir(Çukurçayır ve Güneş, 2012: 35-36).

Anayasal bir yerel yönetim kuruluşu olan İl Özel İdareleri ilk kez 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile oluşturulmuş ve 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile geniş yetkilerle donatılmıştır. Türkiye'deki bir diğer yerel yönetim birimi olan köy yönetimleri de 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile düzenlenmiştir. Cumhuriyet'in tüm kurum ve kuruluşlarının yapısal ve düşünsel açıdan yeniden biçimlendiği dönemde köy halkına ilişkin yönetim biçimi 1924 tarih ve 442 sayılı Kanun ile yönetim mevzuatına dâhil edilmiştir. (Öner ve Yıldırım, 2002: 244).

Cumhuriyet Dönemi'nde yerel yönetim anlayışında önemli milatlar vardır. 1580 sayılı Belediye Kanunu (1930) bunlardan biridir. Bu kanuna göre, belediyeler "*belde halkının, mahalli nitelikte, ortak ve medeni ihtiyaçlarını karşılamakla görevli bir tüzel kişiliktir.*" Dönem itibarıyla yürürlüğe konulan kanunlarla yerel yönetimleri "*muasır medeniyet seviyesine çıkarmak*" arzu ve heyecanı

mevzulaştırılmıştır. Son yıllarda katılımcı yerel yönetim ilkesi o dönemde Şükrü Kaya tarafından Belediye Kanununun temel amaçlarından biri olarak ifade edilmiş ve Belediye Kanununun amacı;"... *hemşerilerin belediye işlerinde karar, yürütme ve denetleme yetkilerini arttırmak...*" şeklinde öngörülmüş, ancak katılımcı yönetim ilkesi yönetsel yapıya ve işleyişe tam olarak aktarılamamıştır. Kanunun işleyişe aktarılamaması ise "... *herşeyden önce toplumun kültür seviyesinin bu mevzuatla gözetilen amaçları kavraması, onları benimseyip kendisine mal etmesi ve ayrıca bunları gerçekleştirecek vasıta ve kaynaklara da yeterince sahip olması gerekirdi.*" şeklinde açıklanmıştır. (Öner ve Yıldırım, 2002:243).

Kanunlarla oluşturulan kurumsal yapılar aracılığıyla yerel yönetimlere geniş görev alanı bırakılmaya çalışılmışsa da yeterli gelir kaynakları sağlanamadığı, bununla birlikte mevcut kaynakların büyük ölçüde merkezin denetimine bırakıldığı görülmektedir.(Öner ve Yıldırım, 2002:240).

Cumhuriyet merkezi yönetimleri de yerel yönetimleri demokrasinin ülkede yerleşmesini sağlayacak halka en yakın kurumlar olarak görme yerine, merkezi yönetimin politikalarına yardımcı ve destek verici kuruluşlar olarak görmüştür. Tek parti döneminde parti örgütü ile toplumsal ve yönetsel kurumlar iç içe geçmiş, bazen parti başkanlığı ile belediye başkanlığı birleştirilmiş, bazen de mülki amirler yerel yönetim işlevini üstlenmiştir. Tek parti döneminin sonuna doğru ise bu merkezîyetçilik iyice tırmanmıştır.(Koçak ve Ekşi, 2010:302).

1946 yılında kurulan Demokrat Parti, devleti küçültmeyi, yönetimi demokratikleştirmeyi vaat etmiş, bununla birlikte programında yerel ihtiyaçların yerinden karşılanması, halkın yönetime katılması ve belediyelerin güçlendirilmesinden bahsetmiştir. Demokrat Parti iktidara geldikten sonra muhalefette iken vermiş olduğu sözleri tam olarak hayata geçirilememiş olmakla birlikte, belediye organları ve parti programları halkın beklentilerine daha duyarlı hale getirilmiştir. Demokrat Parti döneminde belediyelerin sayılarındaki artışla beraber gelir düzeylerinin de önceki dönemlere göre yükseldiği bir gerçektir.(Koçak ve Ekşi, 2010:303).

Demokrat Parti iktidarı döneminde Diyarbakır Belediyesi, sosyal belediyecilik anlamında önemli çalışmalara imza atmıştır. Belediye, esnaf ilişkilerinde, yol yapımı ve şehircilik nizamında, ihtiyaç sahibi insanların ihtiyaçlarını görme konusunda ve vatandaşın temel bazı gereksinimlerini karşılamada önemli mesafeler kat etmiştir. Bu çalışmalar hakkında bazı örnekler verilecek olursa; mesela Diyarbakır Belediyesi, çocuğu asker olan ailelere bir takım yardımlarda bulunmuştur. Mayıs 1956 tarihinde gazetede çıkan bir haberde belediyenin verdiği yardım paralarının yetersiz olduğu kabul edilmiş ve asker ailelerine verilen yardımların artırılması kararlaştırılmıştır. (Diyarbakır Gazetesi, 09.05.1956: 1).

Belediyenin bir başka yaptığı hizmet de dilencilerin temizlenmesine yöneliktir. Diyarbakır'da cami köşelerinde insanları rahatsız eden hatta evlerin kapılarına kadar dayanan dilencilerin kanunen yasak olan bu fiillerinden dolayı belediye zabıtalı tarafından yakalanıp şehrin muhtelif yerlerindeki darülacezelere yerleştirilerek orada yemek ve giyim ihtiyaçları karşılanmıştır (Diyarbakır Gazetesi, 08.09.1956:1).

1957 yılında Tekel işçilerinin Diyarbakır Belediyesi'nden işçi lojmanları için arsa talebinde bulunmaları üzerine belediye, Yenişehir'de 10 bin metrekare üzerine 50 işçiyi barındırabilecek kadar bir arsayı tekel işçilerine tahsis etmiştir. Böylece ev sıkıntısı yaşayan işçilerin bu ihtiyacı belediye tarafından giderilmiştir (Demokrasiye Güven Gazetesi, 09.03.1957:1).

Mart 1957 tarihinde Belediye ve Teknik Ziraat Müdürlüğü iş birliğinde Yenişehir'de bir ağaçlandırma çalışması yapılmıştır. Halkın büyük katılım gösterdiği ağaçlandırma etkinliğinde 1000 adet çam ve çeşitli meyve ağacı fidanları halka dağıtılarak evlerin bahçelerinde ve muhtelif yerlerde ekilmiştir. (Demokrasiye Güven Gazetesi, 19.03.1957:1). Öyle ki bu ağaçlandırma etkinliği daha sonraki tarihlerde bir gelenek haline gelmiş ve 1958 yılında Ağaç Bayramı ismiyle kutlanmaya başlanmıştır. 26 Mart 1958 tarihinde Korgeneral Ragıp Gümüşpala ve Ziraat Bakanı Nedim Ökmen'in de hazır bulunduğu Ağaç Bayramında, o tarihe kadar 135.000 fidanın ekildiği belirtilmiştir. (Demokrat Kale Gazetesi, 27.03.1958:1). Ağaçlandırma faaliyeti, 1959 yılında, Vali Niyazi Toker'in direktifiyle surların arka ve ön taraflarının ağaçlandırılması ve Kore Mahallesinde bir fidanlık yapılması şeklinde devam etmiştir. (Gayret Gazetesi, 28.01.1959:1).

Diyarbakır'da toplu ulaşım Demokrat Parti dönemine kadar genel anlamda atlı arabalarla yani faytonlarla sağlanmıştır. Temmuz 1957 tarihinde, Diyarbakır Belediyesi 60 kişi kapasiteli 5 adet otobüs alarak halkın kullanımına sunmuştur. (Demokrasiye Güven Gazetesi, 20.07.1957:1). Dolayısıyla Diyarbakır'da artık faytonların yanında otobüsler de şehir içinde ulaşım aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Daha önce fayton ücretlerinin yüksek olmasından şikâyetçi olan Diyarbakır halkı, otobüslerin gelmesiyle birlikte hem daha hızlı hem de daha ucuz seyahat etme imkânı bulmuştur. Otobüslerin işlemeye başlamasıyla bu otobüslerde çalışacak olan personel için de bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin personelin aynı renk ve tipte elbise giymesi, yaka numarası verilmesi, 40 yaştan aşağı olan kimselerin şoför veya biletçi olarak çalıştırılmaması zorunluluğu getirilmiştir. (Dicle Gazetesi, 17.07.1957:1).

Otobüsler için yapılan söz konusu düzenlemelerden fayton kullanıcıları da etkilenmiş ve bir düzenleme de onlar için yapılmıştır. Ocak 1958 tarihinde, Vali Şevket Özanalp'ın özel talimatıyla faytonların gidiş geliş güzergâhlarının ve ücret tarifelerinin yazılı olarak faytonlara asılması zorunluluğu getirilmiş, aksi yönde hareket eden fayton sahiplerine zabıta tarafından ceza kesilmiştir. (Gökalp Gazetesi, 03.01.1958:1).

Faytonların yerini almaya başlayan otobüslerin gün içinde az sefer yapması ve sadece bağlar, havaalanı, istasyon ve valilik arasında sefer yapması gazeteler tarafından eleştirilmiştir. Diyarbakır gibi bir kente artık otobüslerin ulaşımında daha çok yer alması ve faytonların ulaşımdan kaldırılması gerektiği vurgulanmıştır. (Demokrasiye Güven Gazetesi, 30.07.1957:1). Belediyeye yapılan şikâyetler üzerine bir ay sonra Mardin kapıya da bir sefer konulmaya başlanmıştır. (Demokrasiye Güven Gazetesi, 27.08.1957:1).

Günümüz şartlarında bazı temel ihtiyaç maddelerinin teminindeki kolaylıklar hepimizin malumudur. Herhangi bir markete gidildiği takdirde envai çeşit gıdaların ve ev malzemelerinin temini mümkündür. Bu bahsettiğimiz ve belki üstünde fazla durmadığımız konular, 1950 yılları için aslında ulaşılmaması çok güç konular arasında sayılmaktadır. Temel ihtiyaç maddelerinden olan kesme şekerin

bile Diyarbakır'a getirilişi gazete sayfalarına büyük bir haber olarak yansımıştır. Gazetede ki haber aynen şöyledir;

“Şehrimize Kesme Şeker Geldi

Kampanyaya başlayan Turhal Şeker Fabrikasının kesme şeker istihsal ederek satışa başladığını haber alan tüccarlarımızdan Müştak Yoğurtçu'nun 15 gün kadar evvel Turhal'a gittiği biliniyordu. Öğrendiğimize göre fabrikadan kesme şeker almaya muvaffak olan Müştak Yoğurtçu, iki vagon yükleyerek Diyarbakır'a sevk etmiş olduğundan şimdilik bir vagon kesme şeker evvelki gün gelmiş ve piyasaya arz edilmiştir. Belediye mürakaba heyeti tarafından verilen karar gereğince, 50 kiloluk bir torba kesme şeker 99 lira ve perakende olarak da kilosunu 210 kuruş üzerinden satılacaktır.” (Diyarbakır Gazetesi, 07.09.1956:1).

Diyarbakır'da şekerde olduğu gibi diğer temel gıda maddelerinde de bir takım sıkıntılar yaşanmıştır. Bunlardan birisi olan pirinç, 1956 yılı Eylül ayında Diyarbakır'da temin edilemez olmuştur. Öyle ki aşçılar pirinç yerine müşterilerine bulgur pilavı yapmak zorunda kalmıştır. Pirinç teminindeki sıkıntı ise tüccarlarının pirinçleri stok ederek başka illere götürüp satmak istemeleri neden olmuştur. Belediye bu gelişmeler üzerine tüccarlara pirinçleri piyasaya sokmaları için kısa bir mühlet verileceğini, sokmayanların pirinçlerine el konulacağını duyurmuştur. Bununla da kalmayan belediye, Hazro'dan Kozluk'a götürülmekte olan beş ton pirince de el koymuş ve piyasaya sürmüştür. (Diyarbakır Gazetesi, 07.09.1956 :1).

Diyarbakır'da insanların piyasada bulmakta zorlandıkları diğer gıda maddelerine bakıldığında şekerden sonra zeytinyağı, kahve vb. malzemeler gelmektedir. (Diyarbakır Gazetesi, 23.12.1958:1). Örneğin, zeytinyağı konusunda 1958 yılında Diyarbakır'da ciddi anlamda darboğaz yaşandığı gazetelere yansıyan haberlerden anlaşılmaktadır. (Demokrat Kale Gazetesi, 11.04.1958:1). 1958 yılı itibarıyla bu sorunlar yavaş yavaş çözüme kavuşmaya başlamıştır. Öyle ki, o tarihten sonra Diyarbakır'a sınırı olan birçok ilde gıda maddeleri temininde problemler yaşanırken, Diyarbakır bundan artık eskisi gibi etkilenmez olmuştur. Diyarbakır Belediyesi köylünün ürettiği gıdaların uygun bir fiyatla pazarlarda satılmasını da sağlamıştır. Şöyle ki, bazı yerlerde tüccarlar köylere gidip yoğurt ve peynirlerini yok fiyatına satın alıp şehir merkezinde yüksek fiyatla halka satmaya çalışmışlardır. Belediye bunu valiliğe bildirip önlem almış ve tüccarların köylünün ürettiği ürünleri ucuz almasını engellemiştir. Bu şekilde köylü ürününü değerinin altından satmaktan kurtulurken, şehirdeki vatandaş da peynir ve yoğurdu uygun fiyata alma imkânına kavuşmuştur. (Demokrasiye Güven Gazetesi, 08.03.1957:1).

Diyarbakır Belediyesi faaliyetlerini basına daha kolay ulaştırabilmek amacıyla Ocak 1960 tarihinde belediye bünyesinde haber bürosu kurmuştur.(Sesleniş Gazetesi, 30.01.1960:1).

2. Emniyet ve Asayiş Hizmetleri

Türkiye’de özellikle ithalatın artmaya başladığı ikinci dünya savaşından sonra taşıt sayısında ciddi bir artış meydana gelmiştir. Artan bu trafik yoğunluğundan dolayı 11 Mayıs 1953 tarihinde 6085 sayılı Seyrüsefer Talimatnamesi yayımlanmıştır. Bu talimatnameden sonra illerde trafik zabıtası kurulmaya başlanmıştır. 1957 yılında ise tüm Türkiye’de trafik birimleri kurulmuştur. (Dikici, 2009:70). 1958 Şubat ayından itibaren Diyarbakır’ın da dâhil olduğu 42 il’de trafik kanunu uygulanmaya başlanmıştır. 1958 yılından önce Diyarbakır’da trafik ile ilgili bir polis birimi mevcut olmasına rağmen, kanun tam uygulanmadığı için bir geçiş süreci yaşanmıştır. Bu kanunun uygulanmaya başlanmasıyla trafik kazaları ve buna bağlı olarak kazalarda meydana gelen ölümlerin önüne geçilmesi amaçlanmıştır. (Gökalp Gazetesi, 23.01.1958:1).

Trafik Kanununun Diyarbakır’da uygulanmasıyla belediye seyrüsefer memurlarına ihtiyaç kalmadığından bu memurlar itfaiye ve zabıta memurluklarına kaydırılmıştır. (Gökalp Gazetesi, 12.02.1958:1).

Trafik Kanununun uygulanmasıyla birlikte Diyarbakır Trafik Şubesi bütün araçlara plaka hazırlayıp dağıtmış ve eski ehliyetler değiştirilmiştir. Ayrıca şehrin belirli yerlerine trafik levhaları asılmak suretiyle şehirdeki trafiğin düzenli bir sisteme geçmesi sağlanmıştır. (Ziya Gökalp Gazetesi, 12.06.1958:1).

Diyarbakır’da 1958 yılında Emniyet Müdürlüğüne bağlı Yenişehir Polis Karakolu’nda “Yıldırım Ekibi” ismiyle bir ekip oluşturulmuştur. Bu ekip için motorlu araçları kullanan 6 polis memuru vazifelendirilmiştir. Vatandaşın polise ihtiyaç duyması durumunda, Yenişehir Polis Karakolu arandığında hazır olarak beklemekte olan yıldırım ekibi derhal olay mahalline giderek duruma el koyabilecektir. (Demokrat Kale Gazetesi, 08.03.1958:1). Bu ekip kurulduktan kısa bir süre sonra çok teveccüh görmüştür. Ekibin başına Trafik Şubesi Müdürü Komiser Sami Alhan getirilerek daha verimli çalışması sağlanmıştır. (Demokrat Kale Gazetesi, 22.03.1958:1).

Ağustos 1953 yılında çıkan 6136 sayılı kanunla tüfek, tabanca, kama, bıçak, mavzer, kılıç vb. ateşli silah ve bıçakların bulundurulması ve taşınması yasaklanmıştır. Yasanın mühlet verdiği süre zarfında herkesin elindeki bu tür aletleri köylerde ve kazalarda en yakın jandarma karakoluna, şehirde ise emniyet merkezlerine teslim etmesi gerekmiş, şayet o süre zarfında teslim etmeyen olursa bir şekilde evinde veya yanında bulunduğu tespit edilmesi halinde para ve hapis cezaları verileceği belirtilmiştir. Bu kapsamda Diyarbakır’da o tarihlerde şehirde 167 tüfek, 148 muhtelif tabanca, 58 kama, 250 ucu sivri bıçak, 5 kılıç, 12 sustalı bıçak teslim edilirken, ilçelerden ise Çüngüş’te 19 tüfek, 70 tabanca, 178 saldırma ve kılıç teslim edilmiştir. Çermik’te 118 tüfek, 312 tabanca, 34 kama, 296 bıçak Ergani’de 74 mavzer, 110 tabanca 240 bıçak teslim edilmiştir.(Diyarbakır Gazetesi, 30.09.1953:1). Kanun’un yürürlüğe girdiği Ağustos 1953’ten Nisan 1955 yılına kadar Diyarbakır’da 300 bin bıçak toplatılmıştır.(Diyarbakır Gazetesi, 29.04.1955:1).

3. PTT, Radyo ve Elektrik Hizmetleri

Diyarbakır’da halkın telefon ihtiyacı PTT teşkilatınca çalıştırılan otomatik telefon santrali tarafından sağlanmaktaydı. Bu otomatik telefon santrali bin

numaradan oluşmaktaydı. İlk dönemlerde halkın ihtiyacına cevap veren bu santral, sonraki tarihlerde yetersiz kalmaya başlamıştır. Civar illerden gelen vatandaşlar tarafından da kullanılan santral, Ankara ve İstanbul ile görüşmelerde ciddi sıkıntılar oluşturmakta ve halkın uzun zaman kuyruklarda telefon sırasını beklemesine neden olmaktadır. Bundan dolayı gazetelere de yansıyan haberlerde yeni bir hattın çekilmesi gerektiği vurgulanmıştır. (Diyarbakır Gazetesi, 21.07.1958:1).

Diyarbakır 1959 yılında kitle iletişim araçlarından birisine daha kavuşacağına dair haberler gazetelere yansımıştır. Bu haberlere göre Basın Yayın ve Turizm Bakanlığında yapılan açıklamada Türkiye'nin 27 yerinde radyoevi kurulacağı, kurulacak yerlerden birisinin de Diyarbakır olacağı belirtilmiştir. (Dikilitaş, 2007:408). Kurulacak bu radyoevi sayesinde İstanbul ve Ankara radyolarının daha iyi dinlenmesi ve yerel olayların daha iyi duyurulması amaçlanmıştır. (Sesleniş Gazetesi, 06.02.1959:1).

Diyarbakır'da radyo kurulması çalışmaları aslında 1955 yılında Diyarbakır milletvekillerinin toplu olarak başbakan Adnan Menderes'i ziyaretleri sırasında dile getirilmiş ve o tarihte başbakan tarafından bunun alt yapı çalışmaları için talimat verilmiştir. 1959 yılında yapılan girişimler neticesini vererek 10 Şubat 1959 tarihinde 4/11296 sayılı Bakanlar Kurulu Diyarbakır Radyosunun kurulması kararı alınmış ve ihaleye çıkılarak kazanan firma ile sözleşmesi imzalanmıştır. Fakat 27 Mayıs 1960 darbesiyle hükümetin devrilmesinden bir yıl sonra 31 Mayıs 1961 tarihinde 5/1260 sayılı yeni bir kararnameyle Diyarbakır'da radyo kurulması Milli Birlik Komitesi tarafından iptal edilmiştir. 1963 yılında Radyo kurulma çalışmaları tekrar gündeme gelmiştir. Toprak Mahsulleri Ofisinin vericisinden 300 W gücünde kısa dalgadan Diyarbakır Radyo'su ismiyle ilk yerel radyo kurulmuştur. Kurulan yeni radyo kısa bir sürede bölge geneline yayılmaya başlamıştır. 1969 Çınar yolunda inşa edilen büyük bir verici sayesinde Diyarbakır Radyosu bölgesel bir radyo konumuna gelmiştir. (Mercan, 1998:63).

Demokrat Parti iktidarı döneminde özellikle tüm bölgeye yönelik elektrik hatlarının çekilmesi konusunda ciddi çalışmalar yapılmıştır. Diyarbakır'da ise henüz elektriğe kavuşmamış birçok ilçe bulunmaktaydı. Bu ilçelere elektrik verilmesi için valilik, belediye başkanlığı ve milletvekilleri çok yönlü olarak girişimde bulunmuşlardır. Bu girişimlerin sonucunda birçok ilçenin elektrik şebekesi çekilmiştir. Örneğin Diyarbakır'ın Bismil ilçesinin de 1958 yılında elektriğe kavuşması için başta Bismil belediyesi olmak üzere teşebbüse geçilmiştir. Bismil'de elektrik şebekesinin kurulması için gerekli olan 150 bin lira belediye başkanı, vali ve milletvekillerinin girişimleri sonucunda iller bankasından temin edilmiş ve hızlı bir şekilde ihale edilerek 1958 Şubat ayında geniş kapsamlı bir törenle elektrik şebekesi hizmete açılmıştır.(Demokrasiye Güven Gazetesi, 10.02.1958:1).

B. Sosyal ve Eğitim Faaliyetleri

1. Dernek ve Meslek Örgütleri

Diyarbakır, Demokrat Parti iktidarı döneminde siyasi partilerin, bir takım yardım cemiyetlerinin, etnik dini ve ideolojik bazı derneklerin faaliyetlerini rahatça

icra edebildikleri bir kent olmuştur. Demokrat Parti döneminde Diyarbakır'da faaliyet yürüten bu dernek ve cemiyetlerin bazıları yardım faaliyetleri, bazıları tanıtım ve kültür faaliyetleri, bazıları ise mesleki dayanışma faaliyetleri çerçevesinde örgütlenmişlerdir. Yardım kuruluşu olarak faaliyet yürütenlerden birisi *Diyarbakır Hayır Cemiyeti*'dir. Bu cemiyet yerel ve ulusal birçok yardım organizasyonunda aktif rol oynamış ve halkın yardımlarını ulaştırmada bir köprü görevi görmüştür. Bundan dolayı da gazete sayfalarında da epeyce yer edinmiştir. (Diyarbakır Gazetesi, 26.03.1953, s.1). Diyarbakır valisinin de fahri başkanı olduğu Diyarbakır Hayır Cemiyeti, hem Diyarbakır özelinde hem de Türkiye genelinde birçok yararlı çalışmalara imza atmıştır. 1952 yılında Çanakkale Abidesi inşaatı için Hayır Cemiyetinde bir yardım toplantısı yapılmıştır. Diyarbakır milletvekili Mustafa Ekici'nin de katıldığı toplantıda halktan bu konuda yardımlarını esirgememeleri istenmiştir. (Şark Postası Gazetesi, 02.12.1952:1).

Çanakkale ile ilgili bir başka yardım organizasyonu Çanakkale depremi vesilesiyle yapılmıştır. Çanakkale'de 1953 Mart'ında büyük bir deprem olmuştur. Bu depremde Çanakkale halkına Türkiye'nin birçok yerinden yardımlar gönderilmiştir. Bu yardımların gönderildiği illerden birisi de Diyarbakır'dır. Halk Çanakkale depremi nedeniyle Diyarbakır Hayır Cemiyeti vasıtasıyla yardım malzemeleri göndermiştir. (Diyarbakır Gazetesi, 26.03.1953:1) Diyarbakır halkı bu konuda öyle bir hassasiyet göstermiştir ki Tekel fabrikası işçileri bir günlük yevmiyelerini Çanakkale depremedeleri için göndermiştir. (Diyarbakır Gazetesi, 27.03.1953, s.1).

Ocak 1956 tarihinde, Diyarbakır Ziya Gökalp Okulu ve Talebelerini Koruma ve Yükseltme Cemiyeti Kurulmuştur. Kuruluş amacı; talebelerin ihtiyaçlarının temin edilmesini sağlamak olarak nizamnamesinde belirtilmiştir. (Diyarbakır Gazetesi, 20.01.1956:1).

Bu cemiyetin dışında Diyarbakır'da isminden uzun bir süre söz ettiren bir başka dernek ise 4 Ocak 1954 yılında kurulan "*Diyarbakır Kültür Derneği*"dir.(Beysanoğlu, 1978:8). Bu dernek bütün faaliyetlerini Diyarbakır'ın tanıtımı üzerine yoğunlaştırmıştır. 1956 yılında "*Diyarbakır Tanıtma Derneği*", 1964 yılında ise "*Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Derneği*" olarak isim değiştiren bu dernek 22 yılda 22 adet kitap basmış, "*Kara Amid*" isimli dergiyi 11 sayı yayınlamış, Diyarbakır'ın ilmi ve fikri hayatına da önemli katkılar sağlamıştır. (Tekin, 1978:5).

Şevket Beysanoğlu'nun başkanlığında faaliyet yürüten Diyarbakır Tanıtma Derneği, Diyarbakır'ın kültür gelişimine ön ayak olmuştur. Derneğin en büyük icraatları arasında 1956 yılında Ziya Gökalp Müzesinin açılmasını sağlamak olmuştur. (Göksel, 1956:87-89). Dernek ayrıca Cahit Sıktı Tarancı'nın doğduğu evin 1973 yılında müzeye çevrilmesine de öncülük etmiştir.(Tekin, 1978:5).

Diyarbakır'da yardım ve tanıtım dışında meslek gruplarının dayanışmasını temel alan birçok dernek de kurulmuştur. Örneğin *Yardımseverler Derneği*, (Dicle Gazetesi, 13.06.1957:1). *Marangozcular Derneği*, *Kahveciler Derneği*, *Terziciler Derneği*, *Bakırcı*, *Kalaycı ve Sobacılar Derneği*, (Gayret Gazetesi, 27.02.1958:1). *Camcılar ve Tenekeçiler Derneği* bunlardan bazılarıdır. (Demokrat Yeni Yurt Gazetesi, 16.01.1958:1).

Bu derneklerin dışında, ideolojik ve siyasi bir takım dernekler de kurulmuştur, fakat bunlar daha sonra yargı kararıyla kapatılmışlardır. Bunlardan bir tanesi olan *Milliyetçiler Derneği*, gerek nizamnamesi, gerekse de faaliyetleri yasaya aykırı olduğu gerekçesiyle Ankara Cumhuriyet Savcılığı tarafından bütün şubeleri kapatılmıştır. Bu nedenle, Milliyetçiler Derneğinin Diyarbakır Hani ilçesinde bulunan şubesi de kapatılmış ve mallarına el konulmuştur. (Nal, 2005:166; Diyarbakır Gazetesi, 24.01.1953:1).

Türkiye'nin pek çok yerinde olduğu gibi, Diyarbakır'da da kurulmuş ve önemli işler yapmış olan bir dernek de Kızılay Derneğidir. 1950'li yıllarda birçok il ve ilçede sağlık taraması yapmış olan Kızılay, Sağlık Kervanı ismiyle bu tarihlerde Güneydoğu'nun birçok ilinde de sağlık taraması yapmıştır. Kızılay Derneği, 1957 yılı Ağustos ayında Mardin sağlık taramalarını bitirdikten sonra Diyarbakır'da da bir gün kalarak vatandaşların sağlık durumlarıyla ilgili muayene ve tedaviler yapmıştır. Sağlık kervanı Diyarbakır'daki çalışmalardan sonra Urfa'ya geçerek taramaya orada devam etmişlerdir. (Dicle Gazetesi, 06.08.1957:1).

Kızılay'ın Diyarbakır'da o dönemde yaptığı bir başka çalışma ise öğrenci kamplarını kurmak olmuştur. Temmuz-Ağustos aylarında Diyarbakır ve Elazığ ilkokullarındaki 120 öğrenciyi Hazar Gölü kenarında 15 günlük kamplara alarak çeşitli aktiviteler yaptırmış, bu şekilde öğrencilerin sosyalleşmelerinde önemli katkı sağlamıştır. (Dicle Gazetesi, 03.08.1957:1).

2. Enstitü ve Kurslar

Diyarbakır kültürel etkinlikleri kapsamında sanat enstitülerinin yeri önemlidir. Bu enstitüler sayesinde birçok genç çeşitli sanat dallarında kendilerini geliştirme imkânı bulmuştur. Bu enstitülerde hem erkek hem de bayanlara hitap eden iş kollarının mevcudiyeti sayesinde gençler meslek sahibi olmuş ve sonraki süreçte edindikleri bilgi, deneyim ve tecrübelerle kendi işlerini kurma imkânına kavuşmuşlardır.

Diyarbakır sanat enstitüleri aynı zamanda birer okul vazifesi görmüşlerdir. Bu anlamda Diyarbakır Kız Sanat Enstitüsü, ders programlarında ilkokul müfredatını da uygulayarak mezun olan öğrencilerinin başka bir ortaokula devam edebilmelerinin önünü açmıştır. 1959 yılında Eğitim Bakanlığı, Kız ve Erkek Sanat Enstitülerinin birinci kısımlarına ortaokul müfredatı uygulanma kararı almıştır. Böylece Kız veya Erkek Enstitüsünde okuyup mezun olan bir öğrenci daha sonra lise, öğretmen okulu veya Kız ve Erkek sanat enstitüsünün ikinci kısmına devam edebilme hakkı kazanmıştır. (Gayret Gazetesi, 27.08.1958:1).

Enstitülerde yetişen insanlar öğrendikleri bilgiler ve icra ettikleri sanatların meyvelerini daha sonra bir takım sergilerle halkın beğenisine sunmuşlardır. Örneğin, Kız Sanat Enstitüsünde, her yıl olduğu gibi, 1956 yılı Mayıs ayında sergi açılmıştır. Bu sergide kız öğrenciler çeşitli kadın elbiseleri, çocuk takımları ve erkek pijamalarından oluşan ürünlerini Diyarbakır halkının beğenisine sunmuşlardır. (Diyarbakır Gazetesi, 30.05.1956:1). Kız Sanat Enstitüsü 1957 yılı Mart ayı etkinliğinde ise bir usul değişikliğine giderek sergiyi enstitü yerine halka açık kalabalık bir alanda açmıştır. Bunun yanında mağaza vitrinlerinde de el işi ürünleri sergilemişlerdir. Enstitü müdiresi Muazzez Sümer, Demokrasiye Güven

gazetesine verdiği bir mülakatta; Kız Sanat Enstitüsünün 400 civarında öğrencisi olduğunu, okulda 40 civarında fakir öğrenci bulunduğunu ve bunların ihtiyaçlarının okul tarafından karşılandığını, halkın verdiği destekle bu öğrencilere ayrıca yardımlarda bulunulduğunu anlatmıştır. (Demokrasiye Güven Gazetesi, 18.03.1957:1). Kız Sanat Enstitüsü okul sürecinde hazırladığı elbiseleri her yıl bir defileyle halkın beğenisine sunmuştur.(Demokrasiye Güven Gazetesi, 20.03.1957:1).

1958 yılında Kız Sanat Enstitüsü bünyesinde Gezici Kadınlar İlçe Kursu açılmıştır. Bu çalışmayla ilçelere gidilerek Diyarbakır'a gelemeyen kadınların meslek ve sanat öğrenmelerine imkan sağlanmıştır. Gezici kadınlar ilçe kursuna katılan öğrenciler, eğitimlerini tamamladıktan sonra aynı yılın Haziran ayında tertiplenen törenle diplomalarını almışlardır. Törene katılan Diyarbakır valisi Şevket Özenalp, mezun olan 47 öğrenciye diplomalarını takdim etmiştir. (Demokrasiye Güven Gazetesi, 12.06.1958:1).

Sanat Enstitüleri dışında Öğretmen Okullarının da sanatsal etkinlikler anlamında ciddi çalışmaları olmuştur. Bu çalışmalar dönem sonlarında resim, yazı ve iş sergisi ismiyle Diyarbakır mülki erkânının da katıldığı törenlerle halkın beğenisine sunulmuştur.(Diyarbakır Gazetesi, 04.06.1956:1).

Genç kızların eğitilmesi ve bir alanda kendilerini geliştirmeleri bağlamında kız enstitünün dışında açılan kurslar da olmuştur. Bu kurslardan bir tanesi de Singer Dikiş Nakış Kursu'dur. Kurs sorumlusu Şükrüye Vanlı tarafından bir ay gibi kısa bir zaman zarfında 23 öğrenciye kurs verilerek eğitimleri tamamlanmıştır. Kursun sonunda elde edilen 300 civarındaki ürün Ziya Gökalp İlkokulu salonunda halka açık bir şekilde sergilemiştir.(Dicle Gazetesi, 03.07.1957:1).

Mart 1957 tarihinde Diyarbakır'da Pasif Korunma Kursu ve Konferansları verilmiştir. Savaş esnasında halkın kendini hava saldırılarından nasıl koruyacağını öğreten bu kurslar, Türkiye'nin birçok ilinde verilmiştir. Diyarbakır'da da Teknik Ziraat salonunda on gün boyunca verilerek vatandaşın bu konuda bilinçlenmesi amaçlanmıştır.(Demokrasiye Güven Gazetesi, 19.03.1957:1).

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Türkiye genelinde okuryazar oranının artırılması için ciddi çalışmalar yapılmıştır. 1929 yılında Millet Mektepleri açılarak 15-45 yaş grubu arasında olan vatandaşlara okuma yazma öğretilmeye başlanmıştır. Millet Mektepleri sayesinde ilk yıllarda 500 bin vatandaş okuma yazma öğrenmiştir.(Kılıç, 2008:32). Eğitim kurumları ve çeşitli sivil girişimler sonucu 1935 yılında %80,8 olan okuma yazma bilmeyenlerin oranı 1985 yılında %22,5'e kadar gerilemiştir. Aynı tarihler arasında Diyarbakır'da %92,3 olan okuma yazma bilmeyenlerin oranı, Türkiye'deki gelişmelerden fazla etkilenmeyerek ancak % 47,7'ye inebilmiştir. (Erten ve Daşer, 1990:13). Diyarbakır'da hem okullar hem de valiliğin açtığı çeşitli kurslar vasıtasıyla bu oranlar daha aşağıları çekilmeye çalışılmıştır.

Diyarbakır da bir yandan okuma yazma bilmeyenlere okuryazarlık öğretilirken, diğer taraftan da okuma bilenlere de kitap okuma alışkanlığı kazandırılması için bir takım çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bir tanesi Diyarbakır lise binasında açılan kitap koleksiyonudur. 2 Ekim 1952 tarihinde Diyarbakır'da lise binasında 200 adet Amerikan kitaplarından oluşan koleksiyon

dönemin Diyarbakır valisinin de katıldığı bir törenle halkın istifadesine açılmıştır. Bu koleksiyonda tarım, teknik, tıp, Amerikan tarihi, biyografi, roman gibi kitaplardan oluşmaktadır. Bu kitaplar arasında yine İngilizce dil bilgisi kitapları da bulunmakta olup, İngilizce öğrenmek isteyenler bunlardan faydalanabilmektedir. Bu kitap koleksiyonu birkaç ay halkın istifadesine sunulduktan sonra tekrar Ankara'ya iade edilmesi planlanmıştır.(Şark Postası Gazetesi, 02.10.1952:1). Diyarbakır'da DP öncesi ve DP döneminde yapılan bu ve benzeri çalışmalar sayesinde hem kitap okuma hem de okuryazarlık oranlarında artış yaşanmıştır. Bu anlamda 1935 yılında Diyarbakır'daki okuryazarlık oranı %7.68 iken bu oran 1955 yılında %19.72'ye çıkarak önemli bir artış gerçekleşmiştir. (Dağ, 1997:59). Bu oran günümüze yaklaştıkça artarak 2000 yılında %64.17'ye kadar yükselmiştir. (Gündüz ve Kaya, 2009:63).

Okuma yazma öğretim çalışmaları toplumun her kesimine götürülmeye çalışılmıştır. Bu anlamda Diyarbakır'da cezaevlerinde tutuklu bulunan mahkûmların ıslahı ile alakalı çalışmalar kapsamında müftülük tarafından haftada bir defa dini ders verilmesi ve sinema filmi izlettirilmesinin yanında okuma yazma öğretilmesi çalışmaları da yapılmıştır. (Diyarbakır Gazetesi, 10.01.1953:1) Cezaevinde tutuklu bulunan mahkûmlardan okuma yazma bilmeyenlere Diyarbakır valiliği koordinesinde cezaevi müdürlüğü tarafından okuma yazma kursu açılmış ve kursu başarıyla bitiren 38 mahkûma valinin de katıldığı resmi bir törenle diplomaları takdim edilmiştir. Bu çalışmalar sayesinde herhangi bir sebeple cezaevine girmiş olan vatandaşların topluma daha yararlı bireyler haline gelmeleri sağlanmıştır.(Demokrasiye Güven Gazetesi, 13.02.1957:1-2).

C. Kültür ve Sanat Faaliyetleri

1. Sinema, Tiyatro ve Sergi

Kültür sanat alanında önemli bir konumu olan sinema, Demokrat Parti iktidarı döneminde Diyarbakır'da ilgi ile takip edilen bir etkinlik olmuştur. Diyarbakır'da halkın sinemaya rağbet etmesi, belediyenin sinema salonlarında bir takım tedbirler almasını gerekli kılmıştır. Bu anlamda belediye tarafından sinema salonlarında sigara içilmesi ve gürültü yapılması yasaklanmış ve buna uymayanlarla mücadele edilmiştir. Öyle ki gazetelere ilan verilerek sinema salonlarında insanları rahatsız etmeye kimsenin hakkı olmadığı halka açık olarak duyurulmuştur.(Şark Postası Gazetesi, 01.01.1953:4). Bu uyarıları dikkate almayan ve sigara içmeye devam edenlerden emniyet görevlilerin de yardımıyla 5 lira para cezası kesilmiş ve salon dışına çıkarılmışlardır.(Diyarbakır Gazetesi, 05.01.1953:1). Sinema özellikle kış aylarında en önemli eğlence etkinliklerinden birisi olunca, halk özellikle bu aylarda sinema salonlarına daha çok rağbet göstermiştir. Halkın doldurduğu salonların genelinin soğuk olması bazı şikâyetlere neden olmuştur. Bundan dolayı sinema salonlarının özellikle kış aylarında belediye tarafından ısıtılması yönünde gazete haberlerine yansıyan istekler olmuştur.(Ziya Gökalp Gazetesi, 02.01.1958:1). Sinema salonlarına daha sonraki süreçte çeşitli düzenlemeler de getirilmiştir. Örneğin, Diyarbakır'da Orduevi Sineması hariç diğer bütün sinemalarda oturma düzeni haremlik selamlık olarak ayrılmıştır. Haftanın bazı günleri de (Salı ve Cuma günleri) sadece kadınlar matinesi olarak

düzenlenmeye başlanmıştır. Bu uygulamalar daha sonra bazı aydınlar tarafından eleştirilmiştir.(Sesleniş Gazetesi, 19.08.1959:1).

Sinema ile ilgili 1953 yılında Diyarbakır merkezli Öğretici Filmler Merkezi kurulmuştur. Bu merkez gelişerek sonraki tarihlerde Mardin, Siirt, Van, Muş, Bitlis ve Hakkâri'de şubeler açmıştır. (Diyarbakır Gazetesi, 13.03.1953:1) Ekim 1954'te gelindiğinde, Öğretici Filmler Gösterilerinin devam ettiği görülmektedir. Milli Eğitim müdürlüğünün de desteklediği bu gösteriler büyük ilgi görmüştür. 27.10.1954 günü öğretmen okulu salonunda her derecedeki okul öğrencilerine, Sayın Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Amerika ziyareti sırasında filme alınan "Tarihi Bir Ziyaret" ve Birleşmiş Milletler münasebetiyle "Birleşmiş Milletler Yılı Dönümü" isimli filmlerin gösterimi yapılmıştır.(Diyarbakır Gazetesi, 29.10.1954:1). Öğretici filmler gösterimi daha sonra cezaevlerinde de gösterilmiştir.(Diyarbakır Gazetesi, 08.11.1954:1). Öğretici Filmler Bölge Başkanlığı olan Diyarbakır'da Ekim 1955 yılında Teknik Ziraat Müdürlüğü Enformasyon Teşkilatı İşbirliğiyle Diyarbakır'ın ilçelerinde de Kültür Film gösterileri düzenlenmiş ve halkın izlenimine sunulmuştur. Halkın büyük ilgi gösterdiği filmlerin gösterimleri Dicle, Kulp ve Çüngüş'te yapılmıştır.(Diyarbakır Gazetesi, 07.10.1955:1).

Öğretici ve eğitici filmlerin dışında aileye hitap etmeyen açık filmlerin de sinema salonlarında gösterimleri yapılmıştır. Bununla ilgili Diyarbakır Valiliği tarafından Mart 1955'te şehrin çeşitli yerlerine asılan açık seçik film afişlerinin toplatılması ve bunları asanlar hakkında soruşturma açılması kararı alınmış ve karar gereği açık film ilanları toplattırılmıştır. (Diyarbakır Gazetesi, 30.03.1955:1).

Diyarbakır'da bu dönemde sinema dışında tiyatro oyunları da çeşitli tarihlerde sergilenmiştir. Örneğin tiyatro etkinlikleri çerçevesinde Ruhi Sivaslı'nın koordinesinde "Kahramanlık Günü" adlı oyun hazırlanmış ve orduevi sinema salonunda 7 kez sahnelenmiştir. Bu oyuna öğrenciler dâhil olmak üzere birçok meslekten vatandaşlar gidip izleme imkânı bulmuştur.(Diyarbakır Gazetesi, 11.03.1953:1).

Diyarbakır, tarihte birçok kütüphaneye ev sahipliği yapmıştır. 1883-1884 yıllarında Diyarbakır Vilayeti'nde 7 adet kütüphane mevcuttur. 1894-1895 tarihlerinde Diyarbakır'da Sarı Abdurahman Paşa Kütüphanesi, Hamdizade Ömer Efendi Kütüphanesi, Ragıbiye Kütüphanesi, Mekteb-i İdadi Kütüphanesi, Mardin Cami-i Kebir Kütüphanesi adında kütüphaneler mevcuttur. Bu kütüphanelerde toplam 2.367 eser bulunmaktadır.(Özdemir, 2011:85-86).

Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde, Diyarbakır'da Milli Kütüphane, Ulu Camii'nin bir bölümünde uzun yıllar aktif olarak okuyucuların ve öğrenim gören talebelerin istifadesine sunulmuştur. Fakat milli şef döneminde Diyarbakır Milli Kütüphanesi şehrin dışına halkevi bodrumuna taşınmıştır. Bu tarihten sonra kütüphane, halkın ve talebelerin istifadesinden uzun bir süre uzak kalmıştır.(Şark Postası Gazetesi, 25.12.1952:1).

Demokrat Parti iktidara geldikten sonra halkevleri binaları hazineye devredilmiş ve Halkevi Kütüphanesinde bulunan yaklaşık 20 bin kitap tekrar Ulu Camii yakınındaki kütüphaneye nakledilmiştir. Kütüphanede gerekli tasnifler

yapıldıktan sonra Diyarbakır Valisinin de katılımıyla Milli Kütüphane olarak yine hizmete açılmıştır.(Diyarbakır Gazetesi, 01.01.1955:1).

Milli kütüphaneye çeşitli zamanlarda önemli şahsiyetlerin kitapları da bağışlanmıştır. Örneğin, 1955 Aralık ayında ilme meraklı zatlardan Fazıl Göksu (78 ciltlik) ve Emin Ali Güran'ın (60 ciltlik) kitapları ölümlerinden sonra çocukları tarafından Diyarbakır Milli Kütüphanesine bağışlanmışlardır.(Diyarbakır Gazetesi, 16.12.1955:1).

Milli Kütüphane sonraki dönemlerde çeşitlikli sergi ve etkinliklere mekân olmuştur. Bunlardan bir tanesi de Nisan 1955'te açılan fotoğraf sergisidir. Bu fotoğraf sergisi, Diyarbakır'da fotoğraf sergiciliği anlamında bir başlangıç sayılabilir. Adil Tekin tarafından açılan sergi, Diyarbakır'ı fotoğraflarla kronolojik olarak anlatmaktadır.(Diyarbakır Gazetesi, 11.04.1955:1).

Adil Tekin, 1958 Mart ayında, Diyarbakır'da fotoğrafçılığı kendilerine meslek edinenlerle birlikte Fotoğrafçılar Derneğini kurmuştur. Bu dernek, bünyesine aldığı amatör ve profesyonel fotoğrafçıların ihtiyaçlarını temin etme ve meslek kalitesine artırmak gayesiyle kurularak, Diyarbakır'da fotoğraf sanatını geliştirmeye çalışmıştır.(Gayret Gazetesi, 25.03.1958:1).

Fotoğrafçılar Derneği, kuruluşundan kısa bir süre sonra Amatör Fotoğrafçılık Kursu açmıştır. 15 gün süren kursta atölyelerde amatör fotoğrafçılığın teorik ve uygulamalı eğitimi verilmiştir.(Gayret Gazetesi, 03.05.1958:1).

Aralık 1955'te de bir resim sergisi açılmıştır. Amerika Haberler Merkezi'nin Diyarbakır Valiliği himayesinde organize ettiği "Amerikan Resim Sanatından Seçme Eserler" isimli sergi bir hafta süreyle halkı açık bir şekilde sergilenmiştir.(Diyarbakır Gazetesi, 06.12.1955:1).

Bu fotoğraf sergisinden sonra gazete haberlerine yansıyan bir başka sergi de Diyarbakır Öğretmenler Yardımlaşma Derneği Salonunda Mayıs 1956 tarihinde Ziya Gökalp Lisesi resim öğretmeni Ali Rıza Aksoy ve Erkek Sanat Enstitüsü Resim Öğretmeni B.Sıtkı Fırat tarafından hazırlanan resim sergisi olmuştur. Bu resim sergisi büyük teveccüh görmüştür.(Diyarbakır Gazetesi, 16.05.1956:1).

2. Milli Günler, Eğlence ve Spor

Diyarbakır'da milli günler oldukça coşkulu kutlanmıştır. Bu önemli günlerden olan 30 Ağustos Zafer Bayramı'nda Diyarbakır sokakları bayrak ve flamalarla süslenerek, vali, askeri ve idari yetkililerin eşliğinde resmi geçit törenleri yapılmıştır.(Diyarbakır Gazetesi, 31.08.1954:1).

29 Ekim Cumhuriyet Bayramında ise resmi ve özel binalar bayraklarla süslenmiş, belirli yerlerde saat tam 12'de 21 pare top atılmış, fabrikalarda beşer dakikalık sirenler çalınmış, heyetler abideye çelenkler koymuş ve halkın katılımıyla resmigeçit törenleri düzenlenmiştir. (Diyarbakır Gazetesi, 30.10.1954:1) Örneğin, 1957 yılındaki 29 Ekim törenlerindeki resmi geçit törenine şehirdeki ilk ve ortaokul izci kadroları, askeri piyade motorize birlikleri de katılmıştır.(Gayret Gazetesi, 30.10.1957:1).

10 Kasım'da, Mustafa Kemal Atatürk'ün vefat yıl dönümünde Diyarbakır'da çeşitli programlar düzenlenmiştir. Bu programlar kapsamında 10 Kasım 1957 tarihindeki anmada şehirdeki bütün okullarla birlikte öğretmen okulunda anma programları gerçekleştirilmiş, 8.45'te törenlerde vali, kolordu komutanı, mülki ve idari erkânın hazır bulunmuştur. 9.05'te bütün fabrikalardan siren sesleri yükselmiş, bütün şehir 5 dakikalığına saygı duruşunda bulunmuş, bayraklar yarıya indirilmiştir. Saygı duruşundan sonra Öğretmen Okulundaki törende bir grup öğrenci tarafından İstiklal Marşı söylenmiştir. Konuşmacılar, Atatürk'ün hayatı ve inkılabları hakkında çeşitli konuşmalar yaptıktan sonra Atatürk'ün gençliğe hitabesi okunarak tören sona ermiştir.(Gayret Gazetesi, 11.11.1957:1).

Diyarbakır'da yaz aylarında çeşitli konserler verilmiştir. Bunlar arasında 1954 Ağustos ayında İstanbul ve İzmir Radyosu sanatçılarının Dicle Sinemasında verdiği konser,(Diyarbakır Gazetesi, 13.08.1954:1). Karacadağ Gençlik Kulübü yararına Türkan Şamil Konser Topluluğunun Dilan sinemasında verdiği konser örnek olarak gösterilebilir.(Gayret Gazetesi, 10.03.1958:1).

Eylül 1954'te İstanbul'da yapılan Milli Oyunlar Festivali'ne (Bugünkü ismiyle Halk Oyunları Festivali) Diyarbakır da katılmıştır. Diyarbakır Mahalle oyunları ekibi festivalde Diyarbakır'a ait 5 mahalli oyun sergilemişlerdir.(Diyarbakır Gazetesi, 08.09.1954:1).

Diyarbakır'da kültür sanat faaliyetleri çerçevesinde birçok konser ve tiyatro gösterisi yapıldığı gibi bazı sirk ve akrobasi gruplarının da gösteri yaptıkları illerden biridir. Bu çerçevede yurtdışında birçok yerde gösteriye imza atan "Harikalar Cambazhanesi" isimli akrobasi grubu da Eylül 1954 tarihinde Diyarbakır'da bir gösteri düzenlemişlerdir.(Diyarbakır Gazetesi, 18.09.1954:1).

1950-1960 yılları arasında Diyarbakır'da futbol oldukça rağbet gören bir spor dalı olmuştur. Bu dönemde Diyarbakır'daki kupa maçlarına katılan takımlar arasında Yıldız Spor Kulübü, Karacadağ Spor Kulübü, Dicle Spor Kulübü, İzcilik Spor Kulübü, Hava Gücü Kulübü, Gençlik Spor Kulübü, Lise Spor Kulübü bulunmaktadır. 1952 yılında Akbank Diyarbakır Şubesi bir futbol turnuvası düzenlemiştir. Turnuva sonunda "Akbank Mükâfati" ismiyle parasal ödül verilmiştir. (Şark Postası Gazetesi, 23.08.1952:2). Yine aynı yıl gençlik spor takımları Diyarbakır Hayır Cemiyeti adına bir turnuva düzenlemişlerdir. Bu turnuvada elde edilen bütün gelirler Diyarbakır Hayır Cemiyetine bağışlanmıştır.(Şark Postası Gazetesi, 29.11.1952:1-2). Bu turnuvaya Dicle, İzcilik, Hava gücü ve Gençlik takımları katılmıştır.(Şark Postası Gazetesi, 02.12.1952:1).

Diyarbakır'da 1952 Aralık ayında General Kupa maçları yapılmıştır. Bu maçlarda Karacadağ-İzcilik ve Dicle-Gençlik müsabakaları yapılmıştır. (Şark Postası Gazetesi, 23.12.1952:1). Yeni Şark Gazetesi, Ekim 1951 tarihinde Silvan'da gençliğin spora teşvik edilmesi konusunda büyüklerin gayret göstermeleri gerektiğini, halen faal olan Çelik Sporun destekten yoksun olduğu için yerinde saydığını, böyle gitmesi durumunda Silvan'da gençlerin kahve köşelerinde çürüyeceğini belirterek yetkililerin spor konusunda çalışmalarına katkı sunmalarını istemiştir.(Yeni Şark Gazetesi, 17.10.1951:1). Şark Postası ise 1953 Ocak ayında Silvan'da gençliğin spora rağbet gösterdiğini ama sahalarının olmadığını belirtip Diyarbakır valisinin bu konuda yardımcı olmasını istemiştir. (Şark Postası

Gazetesi, 01.01.1953:1). 1953 yılı Diyarbakır kupa maçlarında Yıldız Gençlik - Ay spor, Dicle Gençlik- Karacadağ ile Ay spor - Güneş spor arasında müsabakalar yapılmıştır. (Diyarbakır Gazetesi, 06.10.1953:1). 1955 yılında Yıldız Gençlik Kulübü grup şampiyonu olmuştur. Yıldız Gençlik Kulübü Mersin'e gidip gruplar arası maçlarda Mersin Yol spor ve Antalya Işık spor ile karşılaşmıştır.(Diyarbakır Gazetesi, 07.07.1955:1).

Yıldız Gençlik Kulübü binası Ağustos 1955'te çıkan bir yangınla tamamen kül haline gelmiştir. Diyarbakır gazetesinin yardım çağrısı üzerine halk kulübe parasal yardımda bulunmuştur. Diyarbakır gazetesi de yardım edenlerin listesini birkaç gün gazetenin sayfalarında liste halinde sunmuştur.(Diyarbakır Gazetesi, 12.07.1955:1).

1957 yılında Demokrasiye Güven gazetesi lig maçlarında oynayan takımları puanına göre; Hava Gücü, Dicle, Ay spor, Yıldız Gençlik, Karacadağ, Karagücü, Yol spor, Petrol spor, Makas spor ve jandarma gücü şeklinde sıralamıştır.(Demokrasiye Güven Gazetesi, 07.10.1957:1). 1958 yılında Diyarbakır'da oynanan maçlarda lig şampiyonu Dicle Gençlik Kulübü olmuştur. (Demokrasiye Güven Gazetesi, 27.03.1957:1).

Diyarbakır'daki sportif faaliyetler çerçevesinde 1954 yılı Şubat ayında Atıcılık ve Avcılık Kulübü kurulmuştur. (Diyarbakır Gazetesi, 13.02.1954:1). Eylül ayında Diyarbakır ve Üsküp arasında atış müsabakası yapılmıştır. Altı kişilik ekip Üsküp'e giderek yarışma katılmış ve birinciliği kazanmışlardır.(Diyarbakır Gazetesi, 08.09.1954:1).

Sonuç

Demokrat Parti döneminde Diyarbakır'da sosyal hayat çalışmasında genel anlamda kent hizmetleri, sivil toplum örgütü ve eğitim faaliyetleri, kültür ve sanat alanındaki faaliyetler incelemiştir. Söz konusu çalışma kapsamında yapılan incelemeler sonucunda; Diyarbakır belediyesinin halkın temel ihtiyaçlarını temin etmede, ulaşımı rahatlatmada önemli çalışmaları olduğu görülmüştür. Kentin temel meseleleri arasında yer alan elektrik, telefon ve posta hizmetlerinin yanında, kitle iletişim aracı olan radyonun kurulma çalışmaları bu dönem için kayda değer diğer gelişmeler arasındadır. Sivil toplum örgütleri kapsamındaki yardım ve tanıtım derneklerinin bu dönemde çok aktif olduğu anlaşılmaktadır. Sanat enstitüleri ve mesleki eğitim kurslarının halkı bilinçlendirme ve vatandaşın eğitim seviyesinin yükseltilmesinde önemli katkıları olmuştur. 1950-1960 yılları, Diyarbakır'ın sosyal hayatında sinema, tiyatro, sergi ve konser etkinliklerinin azımsanmayacak bir canlılık içinde olduğu, Diyarbakır halkının bu tür kültürel faaliyetleri desteklediği ve bizzat içinde yer alarak ülkenin kültür ve sanat hayatına katkı sunduğu görülmektedir. Bu anlamda demokrat parti döneminde, Diyarbakır'da sosyal hayatın, hem kentsel hizmetler, hem eğitici hizmetler ve hem de sanatsal aktiviteler konusunda oldukça canlı olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

A. Gazeteler

Dicle Gazetesi
Diyarbakır Gazetesi
Demokrasiye Güven Gazetesi
Demokrat Kale Gazetesi
Gayret Gazetesi
Gökalp Gazetesi
Sesleniş Gazetesi
Şark Postası Gazetesi
Yeni Şark Gazetesi
Ziya Gökalp Gazetesi

B. Kitap ve Makaleler

- Beysanoğlu, Şevket. (1978), "Cumhuriyet Dönemi Diyarbakır Kronolojisi"
Kara Amid Dergisi, C.3 S.12, s.8-64.
- Çukurçayır, M. Akif ve Güneş, Nihal. (2012), "Türkiyede Belediyecilik ve
Karaman Örneği", *Sosyoteknik Sosyal ve Teknik Araştırmalar
Dergisi*, S.3, s.34-69.
- Dağ, Rıfat. (1997), *Sayılarla Diyarbakır*, Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası
Yayınları, Ankara.
- Dikici, Ali. (2009), "Demokrat Parti Döneminde İç Güvenlik ve Türk Polis
Teşkilatı", *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*, C.3, S.5,
s.61-94.
- Dikilitaş, Osman Sait. (2007), *Demokrat Parti Hükümetlerinin Sosyo-
Ekonomik Alandaki İraatları (1950-1960)*, Selçuk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.
- EROĞLU, Ali (hızl.). (1984), *Sosyal ve Ekonomik Yönüyle Diyarbakır*,
Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası, Diyarbakır.
- Erten, Taylan ve Daşer, Mehmet. (1990), *Diyarbakır'da Ekonomik ve Sosyal
Durum*, Diyarbakır Ticaret Odası Yayınları, Diyarbakır.
- Göksel, Ali Nüzhet. (1956) "Ziya Gökalp Müzesi", *Kara Amid Dergisi*, S.1,
Diyarbakır, s.87-89.
- Gündüz, A.Yılmaz ve Kaya, Mehmet. (2009), "Sanayileşmede Beşeri
Sermayenin Önemi: Örnek Gap Bölgesi", *Dicle Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kasım C.1 S.2, s.63-74.

- Kılıç, Emel. (2008), *Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Politikası (1950-1960)*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Koçak, Süleyman Yaman ve Ekşi, Ali. (2010), "Katılımcılık ve Demokrasi Perspektifinden Türkiye'de Yerel Yönetimler", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.21, s.302.
- Mercan, Mehmet. (1998), *Anadolu'da Gazetecilik ve Diyarbakır Basını*, Güneydoğu Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Diyarbakır.
- Nal, Sabahattin. (2005), "Demokrat Parti'nin 1950-1960 Dönemi Din Siyaseti" *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.60, S.3, s.137-171.
- Öner, Şerif ve Yıldırım, Uğur. (2002), "1963'den 2002'ye: Kalkınma Planlarında Türk Yerel Yönetimlerinin Dönüşümü", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.XXI, S.2, S.239-278.
- Özdemir, M.Cihan. (2011), *Osmanlı Salnameleri'ne Göre Diyarbakır (1869-1905)*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa.
- Şimşek, Mehmet. (2006), *Amid'den Diyarbakır'e Eğitim Tarihi*, Kent Yayınları, İstanbul.
- Tekin, Adil. (1978), "Diyarbakır'ı Tanıtmada Yirmi Yıl", *Kara Amid Dergisi*, C.3, S.12, s.5-7.